

Конституційний Суд України підтвердив правову позицію, викладену в абзацах четвертому, п'ятому підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004 (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу), згідно з якою конституційний принцип рівності не виключає можливості законодавця при регулюванні трудових відносин встановлювати певні відмінності у правовому статусі осіб, які належать до різних за родом і умовами діяльності категорій, у тому числі вводити особливі правила, що стосуються підстав і умов заміщення окремих посад, якщо цього вимагає характер професійної діяльності.

Крім того, Конституційний Суд України констатував, що з урахуванням особливого (специфічного) характеру діяльності законодавством України встановлено певні відмінності, зокрема граничні вікові обмеження на зайняття посад, щодо державних службовців (працівників правоохоронних органів), військовослужбовців, працівників, які перебувають на службі в органах місцевого самоврядування, тощо.

Таким чином, гарантовані частиною 1 статті 24 Конституції України рівність прав і свобод громадян та їх рівність перед законом, а також неприпустимість привілеїв чи обмежень за ознаками, визначеними частиною 2 цієї статті, не перешкоджають встановлювати відмінності у правовому регулюванні праці щодо осіб, які належать до різних за родом і умовами діяльності категорій.

Стосовно питання про віднесення віку до "інших ознак", за якими не може бути привілеїв чи обмежень, Конституційний Суд зазначив, що у частині 2 статті 24 Конституції вік відсутній у переліку ознак, за якими не може бути привілеїв чи обмежень (підпункт 3.4. пункту 3 мотивувальної частини). Не можна віднести вік і до "інших ознак", що згадуються у зазначеному положенні.

Вік як тривалість життя людини, період часу, який виділяється за певними ознаками, є змінною категорією. Громадяни послідовно переходять з однієї вікової категорії в іншу, втрачаючи встановлені для осіб даного віку певні права та привілеї, позбавляючись відповідних обмежень у правах і набуваючи інших прав, встановлених для відповідної вікової категорії. В цьому всі люди рівні і відрізняються лише за віком. Тому встановлення вікових обмежень не може вважатися порушенням принципу правової рівності громадян.

Положення статті 23 Закону України "Про державну службу" від 16 грудня 1993 року № 3723-XII з наступними змінами, статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" від 7 червня 2001 року № 2493-III з наступними змінами, статті 42

Закону України "Про дипломатичну службу" від 20 вересня 2001 року № 2728-III з наступними змінами, якими встановлено граничний вік перебування на державній службі, на службі в органах місцевого самоврядування та на дипломатичній службі були визнані такими, що відповідають Конституції України.

Отже, при вирішенні питань про наявність чи відсутність порушень принципу правової рівності громадян як наслідок встановлення законодавцем вікових обмежень для окремих груп населення Конституційний Суд України виходить з необхідності з'ясування: 1) мети та доцільності введення законодавцем певного обмеження для окремих категорій громадян; 2) факту існування менш обтяжливих шляхів досягнення цілей, заради яких законодавець встановлював певні вікові обмеження; 3) рівня забезпечення кожній особі рівних можливостей для реалізації права на працю.

1. Закон України "Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції" від 17 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263. 2. Donald C. Dowling. International HR best practice tips: toward a functional cross-border age-discrimination policy // International HR Journal. – Spring 2009. – Vol. 18. – Issue 2 [Електронний ресурс] / Сайт "CEU library". Режим доступу: <http://www.library.ceu.hu/databases.html>. Дата доступу: 18.07.2010. 3. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Офіційний вісник України від 01.10.2010 – 2010 р., – № 72/1 (Спеціальний випуск). – стор. 15. – ст. 2598. 4. Крусс В.И. Теория конституционного правоупользования / В.И. Крусс. – М.: Норма, 2007. 5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другої частини першої статті 39 Закону України "Про вищу освіту" (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004 [Електронний ресурс] / Сайт Конституційного Суду України. Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua>. Дата доступу: 22.10.2010. 6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення статті 23 Закону України "Про державну службу", статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування", статті 42 Закону України "Про дипломатичну службу" (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007 [Електронний ресурс] / Сайт Конституційного Суду України. Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua>. Дата доступу: 22.10.2010. 7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" (справа про віковий ценз) від 18 квітня 2000 року № 5-рп/2000 [Електронний ресурс] / Сайт Конституційного Суду України. Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua>. Дата доступу: 22.10.2010. 8. The Constitution of the Republic of South Africa 1996 / As adopted on 8 May 1996 and amended on 11 October 1996 by the Constitutional Assembly by South Africa. ISBN 0-620-20214-9. 9. Федеральная Конституция Швейцарской Конфедерации // Конституции зарубежных стран / Сост. Дубровин В.Н. М.: ООО Издательство "Юрлитинформ", 2006. – С. 93 – 127.

Надійшла до редколегії 22.10.10

T. Чехович, канд. юрид. наук

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена визначенню проблемних питань виникнення міжнародно-правової відповідальності на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність, міжнародні правопорушення.

Статья посвящена определению проблемных вопросов возникновения международно-правовой ответственности на современном этапе развития международных отношений.

Ключевые слова: международно-правовая ответственность, международные правонарушения.

The article is devoted to identification of difficulties of the international legal responsibility at the present stage of international relations.

Key words: international legal responsibility, International offenses.

Сучасні міжнародні процеси інтеграції та глобалізації вимагають вдосконалення правового забезпечення в усіх сферах міжнародних відносин. Однією з важливих проблем сучасного міжнародного права є розуміння

передумов та підстав виникнення міжнародно-правової відповідальності суб'єктів міжнародного права за міжнародно-протиправні діяння. З кожним роком вона набуває все більш важливого значення та вимагає нага-

льного правового вирішення в умовах сучасного реформування міжнародних відносин.

Значення міжнародної відповідальності пояснюється тим, що вона сприяє єдності та організації системи міжнародного права, свідчить про належний рівень її розвитку. Слід зазначити, що роль інституту міжнародно-правової відповідальності стає важливою й для Української держави, оскільки саме сьогодні визначаються та встановлюються вектори зовнішньої політики. За цих обставин необхідно розуміти юридичні механізми вирішення можливих міжнародних спорів, взаємні межі міжнародно-правової відповідальності.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про відповідальність держав, ухвалена на основі Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р., а також прийняття проекту Кодексу про злочини проти миру й безпеки людства 1996 р., створення Міжнародних кримінальних трибуналів із Руанди й колишньої Югославії, Міжнародного кримінального суду свідчать про актуальність та необхідність наукового дослідження передумов та підстав міжнародно-правової відповідальності. Особливо слід акцентувати увагу на Проекті статей про відповідальність держав 2001 р., який має виняткове значення для закріплення міжнародно-правової відповідальності як міжгалузевого інституту міжнародного права й визначає новий етап сучасного розвитку міжнародного права.

Проблематика міжнародно-правової відповідальності завжди перебувала у полі зору юристів-міжнародників. Окремі питання передумов та підстав міжнародно-правової відповідальності були досліджені у працях вітчизняних і зарубіжних фахівців із міжнародного права, зокрема: Д. Анцилотті, І.П. Бліщенко, Я. Броунлі, В.Г. Буткевича, В.А. Василенка, О.Ф. Висоцького, Ю.М. Колосова, І.І. Лукашука, Л.Ф. Оппенгейма, Г.І. Тункіна, М.О. Ушакова, М.Н. Шоу, А. Фердросса та ін.

Метою даної публікації є дослідження теоретичних й нормативних засад передумов та підстав виникнення міжнародно-правової відповідальності.

Існування суспільних відносин – внутрішньодержавних і міждержавних – було б неможливим, якби суб'єкти цих відносин не несли відповідальності за свою поведінку. За висловом І.І. Лукашука: "Відповідальність – загально-соціальне явище" [1, с.11]. Вона, на нашу думку, притаманна суб'єктам будь-якої соціальної спільності. Саме відповідальність, як відзначає В.А. Василенко, забезпечує чітку структуризацію відносин, що складаються між цими суб'єктами в процесі їх спільної діяльності [2, с.7].

Інститут відповідальності має давню передісторію. Його джерела виявляються в механізмі соціального регулювання у внутрішніх та міжродових суспільних відносинах. Цей механізм складався поступово, в процесі багатовікової практики, під впливом потреби у підтримці визначеного суспільством порядку [3, с.59]. Про потребу у створенні такого механізму говорить багато авторів, але момент їх виникнення в юридичній літературі не визначений, тому апріорі можна вважати цей інститут ровесником понять "право", "обов'язок". Саме відповідальність, як вірно вважає С.Б. Раскалей, виступає однією з тих гарантій дотримання вимог соціальних норм, що забезпечують виконання головної мети, заради якої створюються будь-які соціальні норми – забезпечити упорядкованість суспільних відносин [4, с.10]. Відповідальність як соціальне явище, на думку Ю.А. Денисова, "носить характер самозахисту суспільства від зазіхань на його устої" [5, с.41].

Загальнотеоретичний аналіз понять "відповідальність" і, зокрема, "відповідальність держави в міжнарод-

ному праві" залишається малодослідженим. Оскільки, у міжнародній доктрині відповідальність досліджується лише в контексті невиконання певних видів зобов'язань. Зокрема, про актуальність дослідження відповідальності держави свідчить багаторічна праця Комісії міжнародного права з кодифікації норм інституту відповідальності держав, яка поки ще не є закінченою.

Необхідно зауважити, що період формування й розвитку міжнародно-правової відповідальності до початку ХХ століття характеризувався домінуванням відповідних норм, що забезпечували захист правопорядку, вигідного лише окремим крупним державам. Ці норми припускали вирішення міжнародних конфліктів за допомогою воєнних засобів [3, с.59-62]. Ті чи інші зміни, що відбувалися в історії людства, безперечно істотно впливали на процес і характер формування й розвитку норм інституту міжнародної відповідальності, який безпосередньо пов'язаний з функціонуванням міжнародного права.

У доктрині міжнародного права існують різні думки щодо передумов відповідальності держави. Так, наприклад, один з найбільш досвідчених у проблематиці міжнародної відповідальності держав В.А. Василенко вважав передумовою відповідальності держави свободу її волі [2, с.7-8]. Фактично ця позиція без визначення певних обмежень зводиться до принципу: усе, що не заборонено – дозволено. Інші фахівці з міжнародного права (наприклад, Д.Б. Левін [6, с.26-28].) вважають, що існування міжнародної відповідальності держав визначається як об'єктивними, так і суб'єктивними передумовами. Об'єктивною передумовою міжнародної відповідальності є наявність правового регулювання міжнародних відносин, оскільки юридична відповідальність можлива лише за умови регулювання поведінки за допомогою правових норм. Доречним буде згадати, що у внутрішньому праві вважається загальноновизнаним, що сама можливість юридичної відповідальності випливає з відносної свободи волі людини. Міжнародно-правова відповідальність держави також випливає з відносної свободи її дій у міжнародних відносинах.

Виходячи з цього, передумови відповідальності держави варто шукати насамперед у сутнісній властивості її статусу. Такою властивістю в соціальному плані є свобода волі держави, що втілюється в суверенітеті, який дає їй можливість діяти як суб'єкту права й одночасно, як відзначає В.А. Василенко, позбавляє можливості інші держави втручатись у її внутрішні суспільні відносини [2, с.14]. Саме суверенітет дає можливість державі діяти вільно для досягнення визначених цілей і задоволення її різних потреб і інтересів, а свобода волі держави, відтворена в її суверенітеті, є передумовою її відповідальності. Доречним буде зазначити, що проблема співвідношення активно обговорювалася у доктрині, особливо у минулому.

Основна передумова міжнародно-правової відповідальності держави – її здатність вибирати в об'єктивно обумовлених ситуаціях визначений варіант поведінки і бути відповідальною за свій вибір. Відповідальність, як вірно відзначає І.І. Лукашук, "... не лише не суперечить суверенітету, але й обумовлюється ним, якщо суверенітет розуміють як необхідну передумову гармонійного співробітництва у дусі суверенної рівності, а не як підставу для зазіхань на особливі права..." [1, с.20]. Держави створюють міжнародне право, надають йому зобов'язальний характер та юридичну силу для того, щоб за його допомогою забезпечувати свої суверенні права. В той же час проблема визначення основних передумов міжнародно-правової відповідальності держав залишається відкритою для наукових дискусій.

Тепер перейдемо до характеристики підстав міжнародно-правової відповідальності держав. У міжнародному праві значну увагу приділяють проблемі визначення підстав міжнародної відповідальності держав, умов виникнення міжнародно-правової відповідальності. При цьому замість терміну "підстава міжнародно-правової відповідальності" іноді застосовується "походження міжнародної відповідальності" як визначення того, на підставі яких даних і за яких обставин можна встановити у відношенні будь-якої держави наявність міжнародно-протиправного діяння як джерела міжнародної відповідальності.

У науці міжнародного права висловлюються різні точки зору щодо підстав виникнення міжнародно-правової відповідальності. Розробкою одного з найбільш обґрунтованих у свій час підходів до вирішення цього надзвичайно важливого питання у свій час займалися І.С. Самощенко і М.Х. Фарукшин. Вони правильно порушують питання, по-перше, на підставі чого суб'єкт може нести юридичну відповідальність. Відповідаючи на це запитання, вони наводять приклади норм права, закону, договору як підстав юридичної відповідальності. Іншими словами, без заборони того чи іншого діяння законом, договором або відповідною нормою права юридична відповідальність не може виникати. По-друге, за що суб'єкт може бути притягнений до юридичної відповідальності. Тут мова йде вже саме про фактичну підставу юридичної відповідальності, якою у розвиненому суспільстві можуть бути тільки заборонені законами дії людей і організацій [7, с.71-72].

При розгляді підстав відповідальності слід вивчити дві групи питань: на підставі чого суб'єкт міжнародного права може нести юридичну відповідальність; за що суб'єкт міжнародного права може нести цю відповідальність.

Виходячи з цього, розрізняють юридичні (нормативні) і фактичні (юридико-фактичні) підстави відповідальності, ніж якими існує тісний взаємозв'язок.

У загальному плані юридичні підстави відповідальності держави за міжнародні правопорушення – це сукупність юридичних обов'язкових приписів, міжнародно-правових актів, на підставі яких певний варіант поведінки держави кваліфікується як міжнародне правопорушення.

До юридичних підстав відповідальності держави В. А. Василенко відносить лише юридичне дійсні міжнародні зобов'язання, закріплені у правових міжнародно-правових актах. Беручи до уваги специфіку таких актів, він поділяє їх на три основні групи: міжнародний договір і міжнародний порядок; рішення міжнародних судів і рішення міжнародних (міжурядових) організацій, що мають обов'язкову силу; окремі односторонні міжнародно-правові акти держав [2, с.136].

Розглядаючи кожну із зазначених груп докладніше, необхідно зауважити на наступному.

Міжнародний договір і міжнародний порядок справедливо посідають перше місце в ієрархії джерел юридичних основ міжнародно-правової відповідальності. При цьому якщо говорити про договори, то має йтися тільки про правові договори. Приписи недійсних міжнародних договорів не мають юридичної чинності, що закріплено в статтях 48 – 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р.

Хоч міжнародний порядок належить до цієї групи юридичних підстав відповідальності, його місце скромніше, ніж міжнародного договору. Це зумовлено тим, що в сучасний період розвитку міжнародного права сфера дії звичаєвих норм помітно звузилася на тлі значного розвитку договірної регуляції міжнародних відносин. Проте міжнародний порядок залишається особливою формою і засобом, що закріплює визнання

певного способу поведінки держав як юридичне обов'язкового правила їх взаємовідносин.

Рішення міжнародних судів як джерело юридичних підстав відповідальності цікаві тим, що вони встановлюють права та обов'язки сторін, що сперечаються, і завжди мають для цих сторін спору обов'язковий характер. Є загальноприйнятим, що, передаючи спір на розгляд міжнародного суду, сторони беруть на себе зобов'язання підкоритися прийнятому рішення. При цьому сторони виходять із того, що основою обов'язкової сили таких рішень є приписи норм міжнародного права.

У даному контексті В. А. Василенко розрізняє дві типові ситуації: коли рішення виносяться у зв'язку з правомаганнями сторін, що сперечаються, які не є наслідком міжнародного правопорушення; коли рішення виносяться у справі про порушення приписів міжнародно-правового акта [2, с.139-140].

У першому випадку суд встановлює нові права та обов'язки сторін щодо предмета спору, у другому – факт правопорушення, визначаючи види і форми відповідальності держави-правопорушниці.

Рішення міжнародних (міжурядових) організацій стають джерелом юридичних підстав міжнародно-правової відповідальності держави лише тоді, коли такі рішення відповідно до статуту цієї організації мають юридично обов'язковий характер. Рішення міжнародних організацій становлять так зване внутрішнє право міжнародних організацій, що є джерелом як повноважень, так і обов'язків держав-членів.

Наприклад, Статут ООН встановлює обов'язкові для його членів свої власні правила процедури (ст. 21), бюджет ООН і розподіл витрат між членами (ст. 17), порядок призупинення здійснення прав і привілеїв членам організації (ст. 5) і т. д.

До односторонніх міжнародно-правових актів держав, розглянутих в окремих випадках у ролі юридичних підстав міжнародно-правової відповідальності, можна віднести односторонні акти держави у формі декларацій, заяв, нот, виступів посадових осіб. Маються на увазі, безумовно, такі акти, через які держава визначає конкретні правила або лінію своєї поведінки у сфері міждержавних відносин і бере на себе відповідні міжнародні зобов'язання [8, с.155].

Джерелом юридичних підстав відповідальності держави, на думку В. А. Василенка, є лише ті її односторонні міжнародно-правові акти, що мають самостійне значення у плані добровільного прийняття цією державою певних міжнародних зобов'язань стосовно інших держав і визнаються цими державами [2, с.139].

Ще виразніше з цього приводу висловлюється І.І. Лукашук, зазначаючи, що "коли одна держава, з огляду на конкретні обставини односторонньої декларації іншої держави, почала на цій підставі певні дії і зміна декларації може завдати їй збитків, то така зміна неправомірна до завершення відповідної дії" [1, с.202]. Від односторонніх міжнародно-правових актів слід відрізнити внутрішньодержавні правові акти, дія яких не поширюється на міждержавні відносини.

Важливе практичне і теоретичне значення має класифікація міжнародних правопорушень, що сприяє визначенню характеру відповідальності держави-правопорушниці. Розрізняють кілька основних видів міжнародних правопорушень. Так, професор Харківського університету В.А. Уляницький у своїй праці, написаній з співавторств з професором Л.А. Камаровським ще в 1908 р., з-поміж міжнародних правопорушень виділяв такі: недодержання трактатів, особливо якщо вони мають важливе значення для кількох держав; прагнення окремої держави до поневолення інших самостійних

держав і до всесвітнього панування; напад без оголошення війни і без достатнього приводу; прагнення держави до панування у відкритому морі, що визнається міжнародною територією; псування міжнародних шляхів і споруд, встановлених для забезпечення міжнародного спілкування; порушення прав дипломатичних агентів і органів міжнародного спілкування; порушення міжнародних інтересів держав, які ґрунтуються на юридичних основах, а саме: вигнання іноземців із держави, відмова іноземцю у захисті і правосудді, релігійні утиски [9, с.306].

Закріплена у Статуті Ліги Націй заборона війни і дане у Лондонських конвенціях 1933 р. визначення поняття агресії загострили питання відповідальності держав за розв'язання і ведення агресивної війни. Під впливом цих та інших міжнародних документів професор А.М. Трайнін уперше запропонував свою класифікацію злочинів проти миру, виділивши три їх групи [10, с.288]. До першої групи, що охоплює найгострішу форму посягань на мир, як підкреслював А.М. Трайнін, мають бути включені агресивні дії [10, с.289]. Це передусім воєнна агресія, що є прямим і безпосереднім запереченням миру, а також допомога агресії, загроза агресії і блокада, що прилучаються до неї.

Другу групу посягань на мир становлять ворожі дії проти іншої держави, дії, що не є прямим воєнним актом, однак явно спрямовані проти іншої держави і тим самим безпосередньо створюють небезпеку воєнних конфліктів. До них належать: пропаганда агресії, підтримка озброєних банд, невиконання зобов'язань за міжнародними договорами, укладеними на захист миру (наприклад, невиконання міжнародних зобов'язань щодо скорочення озброєнь), тероризм.

Нарешті, до третьої групи він включає неприязні дії, що не можуть бути розцінені як ворожі у буквальному розумінні, проте вносять елементи відчуженості й розладу в мирні відносини народів. До них належать: виготовлення й розповсюдження підроблених документів і поширення фальшивих відомостей, спрямованих проти іншої держави, а також посягання на престиж і честь іншої держави.

Сучасне міжнародне право не дає вичерпного переліку конкретних правопорушень. Адже скільки інтересів, які захищаються сучасним міжнародним правом, стільки може бути і міжнародних деліктів.

Водночас класифікація безумовно можлива відповідно до поставленої мети вибору її критеріїв. Класифікація, запропонована професором А. М. Трайніним, ґрунтується на критерії міри соціальної небезпеки міжнародного правопорушення [11, с.14-15].

За схемою, запропованою Г. І. Тункіним, правопорушення поділяють на дві категорії. До першої належать правопорушення, що становлять небезпеку для миру, до другої – решта правопорушень [11, с.14-15].

Безумовний інтерес становить класифікація міжнародних правопорушень, яку запропонував В. А. Василенко на підставі таких взаємозалежних і взаємозумовлених критеріїв: значущість міжнародно-правових актів і характер регульованих ними правових відносин; передбачуваний спосіб дій держави-правопорушниці; міра соціальної небезпеки і характер наслідків міжнародного правопорушення.

За цими критеріями можна виділити три основні види міжнародних правопорушень: ординарні міжнародні правопорушення; особливо небезпечні міжнародні правопорушення; найтяжчі міжнародні злочини [2, с.140].

Ординарні міжнародні правопорушення не мають явно виражених ознак, зафіксованих відповідними міжнародно-правовими нормами. Ці ознаки встановлюють на основі аналізу відповідних міжнародних зобов'язань

держави, що містяться в договорах, звичаях, рішеннях міжнародних судів і т. п. До ординарних міжнародних правопорушень належать, як правило, порушення зобов'язань окремих держав одна перед одною.

Особливо небезпечні міжнародні правопорушення пов'язані з порушенням міжнародно-правових норм, у яких закріплені зобов'язання держав не тільки одна перед одною, а й перед усім міжнародним співтовариством держав. Вони являють собою дії, що становлять загрозу загальному миру й безпеці. До категорії особливо небезпечних можна віднести порушення заборон, що містяться, зокрема, у Женевській конвенції про відкрите море 1958 р. Договорі про заборону випробувань ядерної зброї 1963 р. і т. п. [3, с.59-62].

Найтяжчі міжнародні злочини становлять групу міжнародних правопорушень, ознаки яких, як правило, чітко сформульовано у міжнародних договорах, угодах та інших актах, що відіграють особливо важливу роль у системі норм міжнародного права та підтриманні міжнародного правопорядку. При вчиненні таких злочинів порушуються основоположні загальні принципи міжнародного права, їхні наслідки передбачають не тільки відповідальність держави в цілому, а й міжнародну кримінальну відповідальність винних посадових осіб.

Найтяжчі міжнародні злочини називають також злочинами проти людства. Відповідно до Статуту Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу (ст. 6) і за Статутом Токійського міжнародного військового трибуналу (ст. 5) злочини проти людства у свою чергу поділяють на три групи: злочини проти миру (планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни); воєнні злочини (порушення законів і звичаїв війни); злочини проти людяності (убивства, винищення, поневолення, заслання та інші види жорстокості).

На підставі викладеного можна зробити висновок, що юридичними підставами міжнародної відповідальності держави є будь-які юридично обов'язкові і юридично дійсні розпорядження договірних, звичаєвих міжнародно-правових норм, що є дійсними у відношенні відповідної держави.

Характеризуючи фактичні підстави міжнародно-правової відповідальності держав, необхідно зазначити, перш за все, що нормативна (правова) підстава допускає потенційну можливість настання відповідальності, але її недостатньо для виникнення відповідних відносин юридичної відповідальності. Щоб відповідальність стала дійсністю, необхідна наявність спеціальних юридико-фактичних обставин або так званих юридичних фактів, що породжують правоохоронні відносини, як пише С.С. Алексєєв. Міжнародно-протиправне діяння як визначений різновид юридичних фактів і складає юридико-фактичну підставу відповідальності, тобто те, за що суб'єкт несе юридичну відповідальність (міжнародно-правову відповідальність).

Таким чином, інститут міжнародно-правової відповідальності – це сукупність міжнародно-правових норм, що регулюють відносини між державою (або державами), яка вчинила міжнародно-протиправне діяння і потерпілою від цього діяння державою (або державами), шляхом забезпечення виконання державою-порушницею зобов'язання ліквідувати негативні наслідки цього протиправного діяння у вигляді певних матеріальних або нематеріальних обмежень за допомогою системи міжнародно-правових примусових заходів (санкцій і контрзаходів) з метою забезпечення принципів та норм міжнародного права й охорони міжнародного правопорядку.

Підстави виникнення міжнародно-правової відповідальності поділяються на юридичні (нормативні) та фактичні (юридико-фактичні). Юридичні підстави: це

сукупність юридично обов'язкових вимог дійсних міжнародно-правових актів та звичаїв, на основі яких певна поведінка, (дія або утримання від дій) держави кваліфікується як міжнародно-протиправна і в силу якої суб'єкт міжнародного права повинен нести відповідальність.

Основною передумовою міжнародно-правової відповідальності держави є її здатність вибирати в об'єктивно обумовлених ситуаціях визначений варіант поведінки і бути відповідальною за свій вибір, що проявляється у формі державного суверенітету.

1. Лукашук І.І. Право міжнародної відповідальності. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 405 с. 2. Василенко В.А. Ответственность государства за международное правонарушение. – К.: Вища школа, 1976. – 276 с. 3. Блажевич Ю.Ю. Деякі аспекти історичного розвитку інституту відповідальності за міжнародні правопорушення // Підприємство, господарство і право. – 2002. – №5. – С. 59 – 62. 4. Раскалей С.Б.

Объективная ответственность в международном праве. – К.: Наукова думка, 1985. – 120 с. 5. Денисов Ю.А. Общая теория правонарушения и ответственности. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1983. – 224 с. 6. Левин Д.Б. Ответственность государств в современном международном праве: проблема кодификации и прогрессивного развития норм и принципов международного права. – М.: Международные отношения, 1966. – 152 с. 7. Самощенко И.С., Фарухшин М.Х. Ответственность по советскому законодательству. – М.: Юрид. лит-ра, 1971. – 240 с. 8. Бардин А.В. Санкции в механизме международно-правовой ответственности. Процессуальные аспекты // Актуальные проблемы международных отношений. – К., 2001. – Выпуск 29, ч.2. – С. 150-155. 9. Баймуратов М.О. Международное публичное право: Учебник. – К.: Истина, 2004. – 552 с. 10. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / Відп. ред.: Ю.С. Шемшученко; Л.В. Губерський. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 638 с. 11. Омисоре С. Современные тенденции международно-правового регулирования законного применения силы / Ин-т междунар. отношений Киев. ун-та им. Т.Шевченко. – К.: ООО "Междунар. финанс. агентство", 1997. – С. 14-15.

Надійшла до редколегії 18.10.10

УДК 347.732

В. Рєзнікова, канд. юрид. наук, доц.

ІНСТИТУТ ПОСЕРЕДНИЦТВА В ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Статтю присвячено аналізу правової природи посередництва в господарському обороті України. Проаналізовано існуючі в правовій доктрині концептуальні напрямки щодо розгляду посередництва: як "дії, діяльності", як "правовідношення" або як "прийому юридичної техніки". Надано характеристику кожному з наукових підходів до змісту посередництва за ознакою дій, які входять до його складу (юридичних та/або фактичних). Виявлено неприйнятність існуючих підходів до розкриття правової природи, сутності категорії "посередництво". Виділено ознаки та визначено поняття посередництва.

Ключові слова: посередництво, юридичне посередництво, фактичне посередництво, змішане посередництво, посередницька діяльність.

Статья посвящена анализу правовой природы посредничества в хозяйственном обороте Украины. Проанализированы существующие в правовой доктрине концептуальных направлений относительно рассмотрения посредничества: как "действий, деятельности", "как правоотношения", "как приёма юридической техники". Дана характеристика каждому из научных подходов к содержанию посредничества по признаку действий, которые входят в его состав (юридических и/или фактических). Выявлена непригодность существующих подходов к раскрытию правовой природы, сущности категории "посредничество". Выделены признаки и определено понятие посредничества.

Ключевые слова: посредничество, юридическое посредничество, фактическое посредничество, смешанное посредничество, посредническая деятельность.

This article is dedicated to analysis of legal nature of mediation in economical turnover of Ukraine. Existing conceptual directions at the legal doctrine as for mediation, such as: actions, activity, legal relationship, device of legal techniques, – have been analyzed. Each of scientific approaches to the content of the mediation due to features of actions that are at its content (legal or actual) have been characterized. Unacceptability of some existing approaches to the description of the legal nature and essence of the category 'mediation' has been revealed. Notion of "Mediation" has been determined and its features have been marked out.

Key words: mediation, legal mediation, actual mediation, mixed mediation, mediation activity.

Юридична наукова думка щодо посередництва походить своїм корінням у 19-20 ст.ст., коли країна переживала неймовірні катаклізми державної перебудови. Перехід від капіталістичного способу виробництва до соціалістичного, а потім знову повернення до капіталізму зі значними революційними потрясіннями справили значний вплив на економічну, юридичні та інші суспільні науки, як і на вітчизняне законодавство в цілому. Тому процес становлення та розвитку інституту посередництва в Україні має свої характерні особливості. Необхідно відзначити, що в історико-юридичному розвитку інститут посередництва в сфері господарювання (комерційне посередництво) значно відрізняється від торговельного посередництва у романо-германській правовій системі, як і від протилежної їй англо-американської системи права. Вітчизняне законодавство, можна сказати, майже не знаходилося під безпосереднім впливом римського права, на відміну країн романо-германської правової системи. Попри це, інститут комерційного посередництва у вітчизняній правовій системі все більше тяжіє саме до германських правових традицій. Зауважмо також, що вживання в практиці господарювання терміну "комерційне посередництво" видається невиправдано звуженим порівняно з терміном "посередництво в сфері господарювання", оскільки сам термін "комерція" (походить від лат. "commercium" – торгівля) може бути визначений як підприємницька діяльність, – торгівля,

торговельно-посередницька діяльність, участь в продажі або сприяння продажу товарів. Тому комерційні відносини повинні визначатись як торговельні відносини, а комерційна діяльність як торговельна діяльність. Відповідно й комерційне посередництво, – як торговельне. Однак, сферою торгівлі посередництво в господарському обороті не обмежується. Тому більш правильним є говорити про посередництво в сфері господарювання, яке є більш загальним поняттям по відношенню до комерційного посередництва.

Загальноприйнятою вважається теза щодо залежності ефективності економіки від дієвості та ефективності законодавства, що регулює відповідну сферу суспільних відносин. Правове регулювання посередницької діяльності в сфері господарювання України, як невід'ємної складової ефективної економіки сучасності, потребує вдосконалення. Це обумовлено передусім тим, що категорія "посередництво" у різноманітних значеннях використовується в чинному законодавстві України, однак сам термін "посередництво" залишається в законодавстві невизначеним. Окрім того, як в цивілістичній, так і в господарсько-правовій науці, поняття посередництва, його співвідношення з поняттям представництва є дискусійним. Одні автори вважають, що посередництво обмежується лише здійсненням фактичних дій, інші, навпаки, гадають, що до поняття посередництва включаються договори, так званого, "простого" посере-

